

DAFTAR PUSTAKA

ARSIP

Algemene Secretarie Grote Bundel Besluit, no. 2357. ANRI.

Algemene Secretarie Grote Budel MGS, no. 5454. ANRI.

Algemene Secretarie Grote Bundel, no. 5412. ANRI.

Algemene Secretarie Grote Bundel Besluit, no. 3031. ANRI.

Algemene Secretarie Grote Bundel MSG 1890-1942," Nomor 3799. ANRI.

SURAT KABAR

"Aannemen van Javaantjes." *De Locomotief*, 17 April 1902.

"Arme Europeanen." *De Locomotief*, 26 Agustus 1936.

"Armenzorg voor Europeanen." *Bataviaasch Nieuwsblad*, 10 Desember 1921.

"Armoede en Onderwijs." *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, 3 Oktober 1902.

"Armoede Onder Indo-Europeanen." *Java-Bode*, 20 April 1881.

"Batavia, 7 April." *Java-Bode*, 7 April 1885.

"Batavia, 15 Januari 1885." *Bataviaasch Handelsblad*, 15 Januari 1885.

"Batavia, 26 Januari." *Java-Bode*, 26 Januari 1891.

Bataviaasch Handelsblad, 30 Juni 1885.

"Bataviasche Badelaarskolonie." *De Locomotief*, 14 Oktober 1918.

"Bij armen en behoeftigen." *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, 28 April 1928.

"Brienvan uit Batavia." *De Sumatra Post*, 29 Oktober 1901.

"Brieven uit Soerabaja." *De Locomotief*, 20 November 1878.

"Broodelooze Europeanen in den Oosthoek." *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, 27 Oktober 1915.

"Correspondentie Uit Djokdja." *De Locomotief*, 24 Agustus 1880.

"De arbeidsbemiddeling te Soerabaia." *De Locomotief*, 1 Juli 1930.

"De armoe der werklozen." *Soerabaijasch Handelsblad*, 5 Juli 1933.

- “De Europeaan in Indië.” *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 10 November 1931.
- “De Europeesche bewoners van den kampong.” *De Indische Courant*, 11 Januari 1932.
- “De Indische steden en hare bevolking.” *De Locomotief*, 6 Desember 1928.
- “De Indo-Europeesche Laadbouw-Maatschappij.” *De Locomotief*, 1 Juni 1887.
- “De Inlandsche Kinderen en handenarbeid.” *De Locomotief*, 18 Mei 1880.
- “De Kinderen der Nederlandsce Werkloozen in Indië.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 18 Januari 1935.
- “De kleine Landbouw door Europeanen in Ned. Indie.” *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, Juli 1927.
- “De Landbouw-Kolonie te Poespo.” *De Locomotief*, 8 April 1899.
- “De militaire leden der Tweede Kamer.” *Bataviaasch Handelsblad*, 18 Januari 1890.
- “De non-valeurs.” *The Indische Courant*, 24 November 1930.
- De Preangerbode*, 26 Juni 1901.
- “De Strijd om het Kind.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 16 Juli 1931.
- “De Toenemende Werkloosheid.” *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, 15 Juli 1930.
- “De Toenemende Werkloosheid. Zegt noch Regeering, noch Volksraad iets.” *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, 15 Juli 1930.
- “De werkloosheid.” *The Indische Courant*, 19 Februari 1931.
- “De Zoogenaamde „Non-Valeurs”. Hoe.” *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, 26 Oktober 1930.
- Deli Courant*, 30 September 1885.
- “Den verkeerden Kant op!” *De Koerier*, 26 Februari 1934.
- “Diepste Armoede en Grenzenlooze Ellende Onder Europeanen in De Soerabaiasche Kampong.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 22 Maret 1933.
- “Een Ernstig Veeschijnsel.” *Bataviaasch Nieuwsblad*, 11 Februari 1886.
- “Een hoopvol verslag.” *Java-Bode*, 5 April 1892.

- “Een oud zeer.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 18 November 1924.
- “Een kolonie in de Koloniën.” *Soerabaijasch Handelsblad*, 14 November 1892.
- “Een Mohammedaansche Europeaan.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 14 Januari 1925.
- “Een Woord in Verband Niet Een Loffelijk Streven.” *De Locomotief*, 10 Maret 1883.
- “Elisabeth-Vereeniging.” *De Koerier*, 9 Juli 1927.
- “En Indië?” *Het Vaderland*, 1 Desember 1931.
- “Europeesche bevolking van Java.” *De Locomotief*, 18 Januari 1908.
- Fauk, G. F. P. “Het Pauper-Onderzoek.” *De Locomotief*, 22 Maret 1902.
- . “Naar aanleiding van het pauper-onderzoek. Geachte redacteur.” *De Locomotief*, 4 April 1902.
- “Gedeukt Hollandsch.” *Nieuwsblad van het Noorden*, 9 November 1932.
- “Onze taal in Indië.” *Java-Bode*, 10 Oktober 1897.
- “Hen geldig en ren ongeldig gemengd huwelijk.” *Het Vaderland*, 24 Juni 1931.
- “Het arme Indo Kind.” *Java-Post*, 5 September 1908.
- “Het dez r dagen in dit blad vermelde Geval van een armen Europeaan.” *Soerabaijasch Handelsblad*, 10 Juni 1893.
- “Het droevig lot van het verstooten kind.” *De Locomotief*, 29 Mei 1925.
- “Het Europeesch prestige tegenover den inlander.” *Bataviaasch Handelsblad*, 5 Juni 1879.
- “Het Gobang-rapport.” *De Gooi-en Eemlander*, 8 Februari 1935.
- “Het I.E.V.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 31 Desember 1927.
- “Het landsopvoedingsgesticht te Blitar.” *Soerabaijasch Handelsblad*, 22 Oktober 1929.
- “Het Landsopvoedingsgesticht te Semarang.” *De Locomotief*, 13 Desember 1930.
- “Hoe de heer Marais zich de oplossing van het Indo-probleem denkt Nauwe aansluiting bij, intensieve samenwerking me indisch gerichte groepen Naar Indisch Burgerschap.” *De Sumatra post*, 9 Desember 1938.
- “Hoe men Paupers Kweek.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 8 Juli 1925.

- “in Het Koloniaal Verslag Leest Men.” *Java-Bode*, 29 Oktober 1889.
- “Indië’s Toestand geschetst. IV. Het onderwijs.” *De Locomotief*, 7 Juli 1875.
- “Indische begrooting 1907. Tweede Kamer.” *De Locomotief*, 22 Desember 1906.
- “Indische Schetsen. (Geschreven voor het Soer. H. B) De Varkensjager.”
Soerabaijasch Handelsblad, 27 November 1884.
- “Indo’s in de desa’s.” *Soerabaijasch Handelsblad*, 15 Oktober 1900.
- “Ingezonden. Mijnheer de. Redacteur!” *Bataviaasch Nieuwsblad*, 26 Desember 1885.
- “Ingezonden. Mijnheer de. Redacteur! I.” *Bataviaasch Nieuwsblad*, 26 Desember 1885.
- “Jaarverslag van de St. Elisabeth Stichting te Semarang over het Jaar 1937.” *De Koerier*, 3 Februari 1938.
- “Kampong-Europeanen de blanke bedelaar.” *Nieuwe Haarlemsche courant*, 13 Agustus 1934.
- “Kampongellende.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 13 September 1924.
- “Kindercriminaliteit in Indië.” *De Locomotief*, 4 Maret 1921.
- “Kleine Landbouw.” *De Preangerbode*, 6 April 1922.
- “koloniale weldadigheid.” *Java-Bode*, 4 April 1891.
- “Landbouwkolonien.” *Bataviaasch Nieuwsblad*, 11 Agustus 1893.
- “Lief en Leed Uit Soerabaja.” *Insulinde*, 16 Agustus 1898.
- “Mail Overzicht.” *Java-Bode*, 9 Januari 1885.
- “Malangsche Causerie.” *De Indische Courant*, 17 Januari 1931.
- “Marine en Militaire Aan Gelegenheden.” *Sumatra-Courant*, 1 Desember 1888.
- “Mijn ernstig woord over de Indo’s.” *De Locomotief*, 14 Maret 1900.
- “Mooi en Nuttig Werk.” *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, 29 September 1930.
- “Mooi sociaal werk.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 23 Januari 1931.
- “Nederlandsch - Indie Volksraad.” *De Preanger-Bode*, 16 September 1922.
- “Nederlandsch Indie, Soerabaia.” *Soerabaijasch Handelsblad*, 27 Januari 1885.

- “Nederlandsch-Indie, Batavia.” *Java-Bode*, 1 Juli 1885.
- “Nederlandsch-Indië, Batavia.” *Java-Bode*, 10 September 1890.
- “Nederlandsch-Indië de Suppletoire Begrooting.” *De Preanger-Bode*, 9 Desember 1921.
- “Nederlandsch-Indie, Soerabaja, 22 Juni 1901.” *Soerabaijasch Handelsblad*, 22 Juni 1901.
- “Nieuwe Bronnen Van Bestaan.” *Sumatra-Courant*, 5 Maret 1887.
- “Nog een Sten Uit Indie.” *Sumatra-Courant*, 5 Januari 1889.
- “Noog Een Sten uit Indie.” *Sumatra-Courant*, 5 Januari 1889.
- “Oe geschiedenis van het R. K Weeshuis te Semarang.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 28 Agustus 1926.
- “Onhandigheid.” *Bataviaasch Handelsblad*, 5 November 1878.
- “Ons Pauperisme.” *De Locomotief*, 22 Juni 1891.
- “Ons Puperisme.” *De Locomotief*, 20 Juni 1891.
- “Onze Kolonien.” *Delftsche Courant*, 28 Agustus 1924.
- “Ontmoedigende dingen.” *Algemeen Handelsblad*, 17 Oktober 1927.
- “Op den verkeerden weg.” *De Indische Courant*, 1 Mei 1931.
- “Opbrengst Bazar Dorcas.” *De Locomotief*, 3 Desember 1932.
- “Overzicht vaa artikelen uit Indische bladen.” *De Locomotief*, 22 Februari 1878.
- “Overzicht vaa artikelen uit Indische bladen.” *De Locomotief*, 22 Februari 1879.
- “Pauperisme.” *De Indiër*, 8 Februari 1917.
- “Pro Juventute in Indie.” *Het Kind*, 19 Maret 1938.
- “Professor Treub over de Indo Europeanen.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 5 Juni 1924.
- “Samarang.” *De Locomotief*, 24 Mei 1875.
- “Schulden Bij Ambtenaren.” *Java-Bode*, 22 September 1885.
- “Soerabaiasche Ambachtsschool.” *Soerabaijasch Handelsblad*, 8 Juli 1899.
- “Soeria Soemirat.” *De Nieuwe Vorstenlanden*, 18 Desember 1928.
- “Soerja Soemirat en Het Onderwijs.” *Soerabaijasch Handelsblad*, 3 Juni 1893.

- “St. Elisabeth Vereeniging Malang.” *De Koerier*, 25 Februari 1931.
- “Telegroammen.” *De Nieuwe Vorstenlanden*, 9 September 1922.
- “Tucht en Opvoedingswezen.” *Soerabaijasch Handelsblad*, 21 September 1931.
- “Uit Soerabaja.” *De Locomotief*, 7 Januari 1888.
- “Uit Soerabaja Schrijft men aan De Locomotief.” *Sumatra-Courant*, 21 Juni 1900.
- “Van het leed der werkloosheid.” *De Indische Courant*, 2 Mei 1933.
- “Vereen Dorcas te Batavia.” *Christelijk sociaal dagblad voor Nederland De Amsterdammer*, 4 April 1938.
- “Vereeniging Dorcas, Batavia.” *Bataviaasch Nieuwsblad*, 22 Desember 1931.
- “Vereeniging Dorcas Batavia.” *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, 29 September 1932.
- “Verslag van de Vereeniging „Dorens” over het jaar 1901.” *Soerabaijasch Handelsblad*, 11 April 1902.
- “Verspreide Indische Berichten.” *De Locomotief*, 10 Maret 1885.
- “Verspreide Indische Berichten.” *De Locomotief*, 25 Juli 1885.
- “Verspreide Indische Berichten.” *De Locomotief*, 30 Januari 1888.
- “Verspreide Indische berichten.” *Java-Bode*, 27 Agustus 1886.
- “Voor de Werkloozen.” *De Locomotief*, 24 Juli 1933.
- “Voor den Kleinen Landbouw.” *De Preangerbode*, 7 Februari 1906.
- “Voor School en Huis.” *Java-Bode*, 21 April 1886.
- “Wat Behoort voor ’t Onderwijs van Europeanen in Ned.-Indië nog Gedaan te Worden ?” *De locomotief*, 6 Agustus 1875.
- “Werkeloosheid.” *De Preangerbode*, 20 Maret 1922.
- “Werkloosheid in Indië.” *De Locomotief*, 24 Januari 1908.
- “Werkloosheid In Indie. Gevolgen voor den Europeaan.” *De Banier*, 28 November 1932.
- “Werkverschaffing.” *De Indische Courant*, 25 Oktober 1930.
- “Wij Europeanen.” *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 7 Oktober 1924.
- “Zeer groot percentage in de steden.” *De Telegraaf*, 23 Desember 1933.

BUKU, LAPORAN, ARTIKEL, DAN KARYA ILMIAH LAINNYA

- Abdulbari, Fatih. *Melukis di Tengah Perang*. Yogyakarta: Dicti Art Lab, 2023.
- Achdian, Andi. *Ras, Kelas, Bangsa: Politik Pergerakan Antikolonial di Surabaya Abad ke-20*. Tangerang Selatan: Marjin Kiri, 2023.
- Adrian Vickers. *Sejarah Indonesia Modern*. Yogyakarta: Insan Madani, 2011.
- Al Hazmi, Anshari. "Ga naar Indie: Migrasi Orang Eropa di Hindia Belanda 1931-1937." Universitas Gadjah Mada, 2019.
- Anonim. *Tentoonstelling van gestichten en stichtingen in het Museum van Zutphen en de Graafschap, van 18 augustus - 17 september 1933*. Zutphen: Museum van Zutphen en de Graafschap, 1933.
- Baay, Reggie. *Nyai & Pergundikan di HIndia Belanda*. Depok: Komunitas Bambu, 2010.
- Basundoro, Purnawan. *Merebut Ruang Kota : Aksi Rakyat Miskin Kota Surabaya 1900-1960*. Marjin Kiri, 2013.
- . *Pengantar Sejarah Kota*. Yogyakarta: Ombak, 2016.
- . *Pengantar Kajian Sejarah Ekonomi Perkotaan Indonesia*. Jakarta: Prenada Media Group, 2023.
- Bert, J. Chailley. *Java et ses Habitant*. Paris: Rue De Mezieres, 1900.
- Bertling, C.T. *De Zorg voor het Adatlooze Kind*. Weltevreden: Kolff, 1931.
- Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. New York: Routledge, 2004.
- Blackburn, Susan. *Jakarta : Sejarah 400 tahun*. Depok: Komunitas Bambu, 2011.
- Blusse, Leonard. *Persekutuan Aneh : Pemukim Cina, Wanita Peranankan, dan Belanda di Batavia VOC*. Yogyakarta: LKiS, 2004.
- Bosma, U., dan K. Mandemakers. "Indiëgangers: Sociale Herkomst En Migratiemotieven (1830-1950). Een Onderzoek Op Basis van de Historische Steekproef Nederlandse Bevolking (HSN)." *BMGN: Low Countries Historical Review* 123, no. 2 (1 Januari 2008): 162–84. doi:10.18352/bmgn-lchr.6779.
- Bosma, Ulbe. "Kelas Indo dan Kewarganegaraan Indis." Dalam *Recalling the Indies : Kebudayaan Kolonial dan Identitas Poskolonial*. Yogyakarta: Syarikat, 2004.
- . "Sailing through Suez from the South: The Emergence of an Indies-Dutch Migration Circuit, 1815–1940." *International Migration Review* 41, no. 2 (Juni 2007): 511–36. doi:10.1111/j.1747-7379.2007.00077.x.

- . “The Cultivation System (1830-1870) and Its Private Entrepreneurs on Colonial Java.” *Journal of Southeast Asian Studies* 38, no. 2 (2007): 275–91.
- . “The HSN and the Netherlands Indies: Challenge and Promise.” *Historical Life Course Studies* 10, no. 3 (2021): 41–45.
- Bosma, Ulbe, dan Remco Raben. *Being “Dutch” in the Indies: A History of Creolisation and Empire, 1500-1920*. Singapore: NUS Press, 2007.
- Bosma, Ulbe, dan Thomas Kolnberger. “Military Migrants: Luxembourgers in the Colonial Army of the Dutch East Indies.” *Itinerario* 41, no. 3 (Desember 2017): 555–80. doi:10.1017/S0165115317000687.
- Boudewijn, Petra. “‘You Must Have Inherited This Trait from Your Eurasian Mother’: The Representation of Mixed-Race Characters in Dutch Colonial Literature.” *Dutch Crossing* 40, no. 3 (September 2016): 239–60. doi:10.1080/03096564.2016.1139777.
- Braconier, A. “De Indo Beweging in Ned.-Indie.” *Haagsch Maandblad* I (1934): 280–96.
- Breman, Jan. *Kolonialisme, Kapitalisme, dan Rasisme : Kronik Pascakolonial*. Yayasan Putra Obor Indonesia, 2024.
- Brom, Gerard B. *Java in Onze Kunst*. Rotterdam, 1931.
- Brousson, H.C.C. Clockener. *Batavia Awal Abad 20*. Depok: Komunitas Bambu, 2017.
- Burger, Dionijs Huibert. *Sejarah Ekonomis Sosiologis Indonesia*. 3 ed. Djakarta: Pradnjaparamita, 1962.
- Commissie voor de Werkloosheidsenquête van het V.V.L. *Het vraagstuk der werkloosheid in Indië : Rapport der Commissie voor de Werkloosheidsenquête van het V.V. L.* Bandoeng: Vorkink, 1926.
- Cortes-Ramirez, Eugenio-Enrique. “Cultural hegemony today. From cultural studies to critical pedagogy.” *Postcolonial Directions in Education* 4, no. 2 (2015): 116–39.
- Cote, Joost. “Romanisasi Hindia : Konstruksi Sasatra Tentang Tempo Doeloe, 1880-1930.” Dalam *Recaling teh Indies*. Yogyakarta: Syarikat, 2004.
- Coté, Joost. “‘The Sins of Their Fathers’: Culturally at Risk Children and the Colonial State in Asia.” *Paedagogica Historica* 45, no. 1–2 (Februari 2009): 129–42. doi:10.1080/00309230902746438.

- Creutzberg, Pieter, dan J.T.M van Laanen. *Sejarah Statistik Ekonomi Indonesia*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia, 1987.
- Cribb, Robert, dan Audrey Kahin. *Historical Dictionary of Indonesia*. Oxford: The Scarecrow Press, 2004.
- Daum, W.F. *Eindverslag van de Technisch Onderwijs Commissie*. Weltevreden: Visser, 1920.
- De Armenverpleging van Staatswege. *De staatsarmenzorg voor Europeanen : Hoofdstuk III*. Batavia: Landsdrukkerij, 1901.
- De Beginselen der Armenzorg van Staatswege. *De staatsarmenzorg voor Europeanen : Hoofdstuk I*. Batavia: Landsdrukkerij, 1902.
- De Zwart, Pim, dan Jan Luiten Van Zanden. "Labor, wages, and living standards in Java, 1680–1914." *European Review of Economic History* 19, no. 3 (1 Agustus 2015): 215–34. doi:10.1093/ereh/hev007.
- Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. *Volkstelling 1930 deel VI Europeanen in Nederlandsch-Indie*. Batavia: Landsdrukkerij, 1933.
- Dick, Howard. *Surabaya City Of Work A Socioeconomic History 1990-2000*. USA: OHIO University Press, 2002.
- Dijk, Kees van. "Sarung, Jubah, dan Celana : Penampilan sebagai Sarana Pembedaan dan Diskriminasi." Dalam *Outward Appearances : Trend, Identitas, Kepentingan*. Yogyakarta: LKiS, 2005.
- Dirks, Annelieke. "For The Youth: Juvenile Delinquency, Colonial Civil Society and The Late Colonial State in The Netherlands Indies, 1872-1942." Leiden University, 2011.
- Djalins, Upik. "Becoming Indonesian Citizens: Subjects, Citizens, and Land Ownership in the Netherlands Indies, 1930–37." *Journal of Southeast Asian Studies* 46, no. 2 (Juni 2015): 227–45. doi:10.1017/S0022463415000065.
- Elson, Robert. *Javanese Peasants and the Colonial Sugar Industry*. Singapore: Oxford University Press, 1984.
- Eng, Pierre van der. "The real domestic product of Indonesia, 1880–1989." *Explorations in Economic History* 29, no. 3 (1 Juli 1992): 343–73. doi:10.1016/0014-4983(92)90042-U.
- Fakih, Farabi. "Settler Cities in the Dutch Indies: Race, Class and the Emergence of Settler Colonialism." *Journal of Southeast Asian Studies* 54, no. 1 (Februari 2023): 132–53. doi:10.1017/S002246342300022X.

- Firdiyansyah, Mohammad Masrudin. "Hegemoni Pendidikan Kolonial dan Munculnya Amtelar Bumiputra Di Jawa (1900–1932)." *Historia: Jurnal Pendidik dan Peneliti Sejarah* 7, no. 2 (19 November 2024): 173–84. doi:10.17509/historia.v7i2.73863.
- . "Perubahan Sosial-Ekonomi Masyarakat Bumiputra, Cina, Dan Eropa Di Jawa, Abad Ke-17 Hingga Awal Abad Ke-20." *KRONIK : Journal of History Education and Historiography* 9, no. 1 (19 Juni 2025): 18–31. doi:10.26740/kjhi.v9i1.40120.
- Foucault, Michel. *Arkeologi Pengetahuan*. Yogyakarta: Basabasi, 2019.
- . *Dicipline & Punish : The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books, 1995.
- Furnivall, John S. *Hindia Belanda : Studi tentang Ekonomi Majemuk*. Freedom Institute, 2009.
- Gouda, Frances. *Dutch culture overseas : Praktik kolonial di Hindia Belanda, 1900-1945*. Diterjemahkan oleh Soegiarto Jugiarie dan Suma Riella Rusdiarti. Jakarta: Serambi, 2007.
- Gramsci, A. *Selections from the Prison Notebooks*. Delhi: Aakar Books, 2015.
- Hellwig, Tineke. *Citra Kaum Perempuan di Hindia Belanda*. Yayasan Obor Indonesia, 2007.
- Hobsbawm, Erick J. "From Social History to the History of Society." *Daedalus* 100, no. 1 (1971): 20–45.
- Honings, Rick. "Di Hadapan Inlander Ia Murni Kolonial : P. A. Daum." Dalam *Cermin Poskolonial : Membaca Kembali Sastra Hindia Belanda*. Jakarta: Pustaka Obor, 2004.
- Hoongendoorn, C. W. "Het Pauperisme Onder Indo-Europeanen." Amsterdam: De Bussy, 1900.
- Ingleson, John. "Fear of the kampung, fear of unrest: urban unemployment and colonial policy in 1930s Java." *Modern Asian Studies* 46, no. 6 (2012): 1633–71.
- . *Perkotaan, Masalah Sosial dan Perburuan di Jawa Masa Kolonial*. Depok: Komunitas Bambu, 2013.
- . "Race, Class and the Deserving Poor: Charities and the 1930s Depression in Java." *Journal of Southeast Asian Studies* 46, no. 2 (Juni 2015): 205–26. doi:10.1017/S0022463415000053.

- . “Urban Java during the Depression.” *Journal of Southeast Asian Studies* 19, no. 2 (1988): 292–309.
- Irwanto, Dedi. “Usaha-Usaha Menuju Perbaikan Kelompok Miskin Golongan Indo di Jawa 1902-1942.” Universitas Gadjah Mada, 1998.
- James, C. Scott. “Everyday forms of resistance.” *Copenhagen Papers* 4 (1989): 33–62.
- Juwono, Harto. “Gelijkgesteld: The Change of Chinese Legal Status Under Indonesian Colonial Structure.” *Mandarinable: Journal of Chinese Studies* 3, no. 1 (2024): 62–75. doi:10.20961/mandarinable.v3i1.1066.
- Kahin, George McTurnan. *Nasionalisme dan Revolusi Indonesia*. Depok: Komunitas Bambu, 2013.
- Kalff, S. “Europeesch Pauperisme in Indie.” *Koloniaal Tijdschrift* XI (1922): 573–85.
- . “Indische Huishoudens.” *Haagsch maandblad* XVIII (1927): 296–306.
- Kantoor van Arbeid. *Verslag van het Hoofd van het Kantoor van Arbeid : De Werkloosheid in Nederlandsch-Indie in het eerste Halfjaar 1932*. Batavia: Kantoor van Arbeid, 1932.
- Khomsan, Ali, Arya Hadi Dharmawan, Saharuddin, dan Alfiasari. *Indikator Kemiskinan dan Misklasifikasi Orang Miskin*. Jakarta: Yayasan Pustaka Obor, 2015.
- Knight, G. Roger. *Commodities and Colonialism*. Leiden: Brill, 2013.
- Koks, J. Th. *De Indo*. Amsterdam: H. J. Paris, 1931.
- Kooy, Michelle, dan Karen Bakker. “(Post)Colonial Pipes: Urban Water Supply in Colonial and Contemporary Jakarta.” Brill, 2015. doi:10.1163/9789004280724_004.
- Krauer, Philipp, dan Bernhard C. Schär. “Welfare for War Veterans: How the Dutch Empire Provided for European Mercenary Families, c. 1850 to 1914.” *Itinerario* 47, no. 2 (Agustus 2023): 223–39. doi:10.1017/S0165115323000141.
- Kroef, Justus M. van der. “The Eurasian Minority in Indonesia.” *American Sociological Review* 18, no. 5 (1953): 484–93. doi:10.2307/2087431.
- Kuntowijoyo. *Metodologi Sejarah*. Yogyakarta: Tiara Wacana, 2003.
- Latif, Yudi. *Genealogi Intelegensia : Pengetahuan dan Kekuasaan Intelegensia Muslim Indonesia Abad XX*. Jakarta: Prenadamedia, 2013.

- Locher-Scholten, Elsbeth. "Pakaian Musim Panas dan Makanan Kaleng Perempuan Eropa dan Gaya Hidup Barat di Hindia Tahun 1900-1942." Dalam *Outward Appearances : Trend, Identitas, Kepentingan*, 221–66. Yogyakarta: LKiS, 2005.
- Lombard, Denys. *Nusa Jawa : Silang Budaya Kajian Sejarah Terpadu : Batas-Batas Pembaratan*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama, 2018.
- Lont, S. *Reisvoorschriften en overtochtsbepalingen voor landsdienaren*. Batavia: De Unie, 1926.
- Loomba, Ania. *Kolonialisme/Pascakolonialisme*. Yogyakarta: Narasi, 2022.
- Lüdtke, Alf. "Introduction : What is The History of Everyday Life and Who are Its Pactioners?" Dalam *The History of Everyday Life*. New Jersey: Princeton University, 1995.
- Luttikhuis, Bart. "Beyond race: constructions of 'Europeanness' in late-colonial legal practice in the Dutch East Indies." *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 20, no. 4 (1 Agustus 2013): 539–58. doi:10.1080/13507486.2013.764845.
- Mahardika, Moch. Dimas Galuh, dan Muhammad Yusuf Efendi. "Kesenjangan sosial dan diskriminasi penduduk campuran (Mestizos) di Hindia Belanda dalam kurun abad 18-19." *Historiography* 2, no. 2 (30 April 2022): 160–71. doi:10.17977/um081v2i22022p160-171.
- Mak, Geertje, Marit Monteiro, dan Elisabeth Wesseling. "Child Separation: (Post)Colonial Policies and Practices in the Netherlands and Belgium." *BMGN - Low Countries Historical Review* 135, no. 3–4 (12 November 2020): 4. doi:10.18352/bmgn-lchr.10871.
- Mansvelt, W. M. F. "De Positie der Indo-Europeanen." Batavia: G. Kolff & Co., 1932.
- Manus, MPB, Ghazali Zulfikar, Zuhdi Susanto, dan Sumardi. *Tokoh-tokoh Badan Pnyelidik Usaha-Usaha Persiapan Kemerdekaan Indonesia*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan, 1933.
- Meer, Arnout van der. *Performing Power : Cultural Hegemony, Identity, and Resistance in Colonial Indonesia*. Ithaca: Cornell University Press, 2020.
- Ming, Hanneke. "Barracks-Concubinage in the Indies, 1887-1920." *Indonesia* 35 (April 1983): 65. doi:10.2307/3350866.
- Mizutani, Satoshi. "Historicising Whiteness: From the case of late colonial India." *ACRAWA e-journal* 2, no. 1 (2006): 1–15.

- Muttalib, jang A, dan Sudjarwo. "Gelandangan dalam Kancah Revolusi." Dalam *Gelandangan : Pandangan Ilmuan Sosial*, 4 ed. Jakarta: LP3ES, 1994.
- Niel, Robert van. *Munculnya Elit Modern Indonesia*. Jakarta: Pustaka Jaya, 2009.
- Nirwandhono, Pradipto. *yang ter(di)lupakan : Kaum Indo dan Benih Nasionalisme Indonesia*. Yogyakarta: Penerbit Djaman Baroe, 2011.
- Nurhajarini, Dwi Ratna, Indra Fibiona, dan Suwarno. *Kota Pelabuhan Semarang dalam Kuasa Kolonial : Implikasi Sosial Budaya Kebijakan Maritim, Tahun 1800-1940-an*. Yogyakarta: Balai Pelestarian Nilai Budaya, 2019.
- Ochse, J.J., dan G.J.A. Terra. "The Agricultural and Economic Conditions of the Natives dan their Food Consumption." Dalam *Geld en Producten Huishouding, Volksvoeding en Gezondheid in Koetowinangoen*. Buitenzorg: Archipel Drukkerij, 1934.
- Onghokham. "Gelandangan Sepanjang Zaman." Dalam *Gelandangan : Pandangan Ilmuan Sosial*, 4 ed. Jakarta: LP3ES, 1994.
- . *Wahyu yang Hilang Negeri yang Guncang*. Jakarta: Gramedia, 2018.
- Oostindie, Gert J. "Squaring the Circle; Commemorating the VOC after 400 Years." *Bijdragen Tot de Taal-, Land- En Volkenkunde / Journal of the Humanities and Social Sciences of Southeast Asia* 159, no. 1 (2003): 135–61. doi:10.1163/22134379-90003754.
- Padmo, Soegijanto. "Depresi 1930-an dan Dampaknya Terhadap Hindia Belanda." *Humaniora* 3, no. 2 (1991): 147–56.
- Pattynama, Pamela. "Keluarga Indis : Kehidupan Sehari-hari pada masa Sebelum Perang di Batavia." Yogyakarta: Syarikat, 2004.
- . "Secrets and Danger : Interracial Sexuality in Louis Couperus's The Hidden Force and Dutch Colonial Culture around 1900." Dalam *Domesticating the Empire : Race Gender and Family Life in French and Dutch Colonialism*. Virginia: The University Press of Virginia, 1998.
- Penders, Christian Lambert Maria. *Bojonegoro, 1900-1942 : a story of endemic poverty in north-east Java*. Singapore: Gunung Agung, 1984.
- Perdana, Yusuf, Henry Susanto, dan Yustina Sri Ekwandari. "Dinamika Industri Gula sejak Cultuurstelsel hingga Krisis Malaise Tahun 1830 – 1929." *HISTORIA: Jurnal Program Studi Pendidikan Sejarah* 7, no. 2 (24 Agustus 2019): 227–42. doi:10.24127/hj.v7i2.2117.
- Petrus Blumberger, J. Th. *De Indo-Europeesche beweging in Nederlandsch-Indië*. Amsterdam: H.D. Tjeenk Willink, 1939.

- Praamstra, Olf. "Dijebak Belanda Totok, Disingkirkan Orang Tionghoa dan Jawa : Victor Ido." Dalam *Cermin Poskolonial : Membaca Kembali Sastra Hindia Belanda*. Jakarta: Pustaka Obor, 2024.
- Praheningtyo, Welling. "Indo Europeesch Verbond (IEV) : Identitas dan Solidaritas Indo 1919 Hingga 1942." Tesis, Universitas Gadjah Mada, 2022.
- Purwanto, Bambang. "Menulis Kehidupan Sehari-hari Jakarta : Memikirkan Kembali Sejarah Sosisal Indonesia." Dalam *Perspektif baru penulisan sejarah Indonesia*. Yayasan Obor Indonesia, 2008.
- . *Gagalnya Historiografi Indonesiasentris?* Yogyakarta: Ombak, 2006.
- . "Sejarawan Akademik dan Disorientasi Historiografi : Sebuah Otokritik." Dalam *Menggugat Historiografi Indonesia*. Ombak, 2013.
- Rapport der Pauperisme-Commissie. Batavia: Landsdrukkerij, 1903.
- Rees, D.F.W. van. "Het pauperisme onder de Europeanen in Nederlandsch-Indië : Vijfde gedeelte." Batavia: Landsdrukkerij, 1901.
- Regerings-almanak voor Nederlandsch-Indië, Deel: 1, 1942. Batavia: Landsdrukkerij, 1942.
- Ress, D.F.W. van. "Het pauperisme onder de Europeanen in Nederlandsch-Indië : Eerste gedeelte." Batavia: Landsdrukkerij, 1902.
- Ricklefs, Merle C. *A History of Modern Indonesia Since C.1200*. 4 ed. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Rowntree, B. Seebohm. *Poverty : A Study of Town Life*. New York: Garland Publishing, 1980.
- Schrover, Marlou. "Dutch Migration History. Looking Back and Moving Forward." *Tijdschrift Voor Sociale En Economische Geschiedenis* 11, no. 2 (1 Juni 2014).
- Sinaga, Rosmaida. *Masa Kuasa Belanda di Papua, 1898-1962*. Depok: Komunitas Bambu, 2013.
- Soekiman, Djoko. *Kebudayaan Indies : dari Zaman Kompeni sampai Revolusi*. Depok: Komunitas Bambu, 2014.
- Soemardjan, Selo. "Kemiskinan Struktural dan Pembangunan : Kata Pengantar." Dalam *Kemiskinan Struktural : Suatu Bunga Rampai*. Malang: Yayasan Ilmu Ilmu Sosial, 1980.
- Spivak, Gayatri. H. "'Can the Subaltern Speak?'" revised edition, from the 'History' chapter of *Critique of Postcolonial Reason*." Dalam *Can the Subaltern*

- Speak ? Reflections on the History of An Idea*. New York: Columbia University Press, 2010.
- Stoler, Ann L. *Carnal Knowledge and Imperial Power*. London: University of California Press, 2002.
- Stoler, Ann Laura. *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense*. New Jersey: Princeton University Press, 2009.
- . “Carnal Knowledge and Imperial Power: Gender, Race and Morality in Colonial Asia.” Dalam *Gender at the Crossroads of Knowledge: Feminist Anthropology in a Postmodern Era*. Berkeley: University of California Press, 1991.
- Stoler, Ann Laura, Frederick Cooper, Frederick Cooper, dan Ann Laura Stoler, ed. “Between Metropole and Colony: Rethinking a Research Agenda.” Dalam *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World*, 1–56. University of California Press, 1997. doi:10.1525/california/9780520205406.003.0001.
- Sudibyo. “Sang Lain Di Mata Ego Eropa: Citra Manusia Terjajah dalam Sastra Hindia-Belanda.” *Humaniora* 14, no. 2 (3 Agustus 2012): 173–85. doi:10.22146/jh.755.
- Suparlan, Parsudi. “Pendahuluan.” Dalam *Kemiskinan di Perkotaan : Bacaan Untuk Antropologi Perkotaan*. Jakarta: Buku Obor, 1993.
- Susanto. *Kanonisasi Budaya : Masyarakat Hindis Surakarta di Tengah Arus Pergolakan Budaya*. Surakarta: Selaklali, 2023.
- Suwignyo, Agus. “The Great Depression and The Changing Trajectory of Public Education Policy in Indonesia, 1930–42.” *Journal of Southeast Asian Studies* 44, no. 3 (2013): 465–89.
- Syarifah, Majid. “Ambachtsschool Surabaya Tahun 1853-1942.” Universitas Arilangga, 2016.
- Tarupay, Heri Kusuma. “Sejarah Produk Hukum Terhadap Masyarakat Tionghoa Di Indonesia 1619-1959.” *Satya Dharma : Jurnal Ilmu Hukum* 7, no. 2 (2024): 409–30. doi:10.33363/sd.v7i2.1451.
- Taylor, Jean Gelman. *Kehidupan Sosial di Batavia : Orang Eropa an Eurasia di Hindia Timur*. Depok: Komunitas Bambu, 2009.
- Tetteroo, Sander. “Famine in the Netherlands East Indies, c. 1900-1904.” Leiden University, 2014.
- Toivanen, Mikko. “A Nordic Colonial Career Across Borders: Hjalmar Björling in the Dutch East Indies and China.” *The Journal of Imperial and*

Commonwealth History, 4 Mei 2023.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03086534.2023.2205697>.

Townsend, Peter. *The Concept of Poverty: Working Papers on Methods of Investigation and Life-Styles of the Poor in Different Countries*. New York: Elsevier, 1967.

Tsabitta, Radhiya Anasya. “Pengasuhan Anak-anak Indo-Eropa, Yatim Piatu, Miskin, dan Terlantar : Sejarah Sosial Panti Asuhan S.T. Vicentius di Buitenzorg, 1886-1936.” Universitas Gadjah Mada, 2023.

Uitkomsten der pauperisme-enquête, ingesteld ingevolge de circulaire van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid van 26 Juni 1901 no. 7771a. Batavia: Landsdrukkerij, 1902.

Uitkomsten der pauperisme-enquête, ingesteld ingevolge de circulaire van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid van 26 Juni 1901 no. 7771a, gewestelijke verslagen I. Batavia: Landsdrukkerij, 1902.

Uitkomsten der pauperisme-enquête, ingesteld ingevolge de circulaire van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid van 26 Juni 1901 no. 7771a, gewestelijke verslagen II. Batavia: Landsdrukkerij, 1902.

Van Der Veur, Paul W. “Cultural Aspects of the Eurasian Community in Indonesian Colonial Society.” *Indonesia* 6 (Oktober 1968): 38. doi:10.2307/3350710.

———. “Eurasian Dilemma in Indonesia.” *Journal of Asian Studies* 20, no. 1 (1 November 1960): 45–60. doi:10.2307/2050071.

———. “The Eurasians of Indonesia: A Problem and Challenge in Colonial History.” *Journal of Southeast Asian History* 9, no. 2 (September 1968): 191–207. doi:10.1017/s021778110000466x.

Van Imhoff, Evert, dan Gijs Beets. “A Demographic History of the Indo-Dutch Population, 1930–2001.” *Journal of Population Research* 21, no. 1 (Maret 2004): 47–72. doi:10.1007/BF03032210.

Verzameling van Bescheiden en Voorschriften betreffende de Protestantische Kerk in Nederlandsch-Indië. Batavia: Landsdrukkerij, 1931.

Veur, Paul W. van der. “The Eurasians of Indonesia: Castaways of Colonialism.” *Pacific Affairs* 27, no. 2 (1954): 124–37. doi:10.2307/2753622.

Vink, Nico. *Siedjah : Melintasi Tapal Gatas Kepicikan Kolonial*. Jakarta: Buku Obor, 2020.

Vreede, A. G. “De omvang der werkloosheid in Nederlandsen-Indië’ over de periode December 1930/Juni 1931.” *Koloniale Studien* 15, no. 2 (1931): 503–41.

- Wahid, Abdul. *Bertahan di Tengah Krisis : Komunitas Tionghoa dan Ekonomi Kota Cirebon*. Yogyakarta: Ombak, 2009.
- Wertheim, Wim F. *Indonesian Society in Transition : a Study of Social Change*. Bandung: Van Hoeve, 1956.
- . “The Indo-European Problem in Indonesia.” *Pacific Affairs* 20, no. 3 (September 1947): 290–98. doi:10.2307/2752163.
- Wiseman, Roger. “Three Crisis, Management in the colonial Java Sugar Industry 1880s -1930s.” University of Adelaide, 2001.
- Yasir, Roykhan Khibbiy. “Penggunaan Metode Diskusi Kelompok Kecil Tentang Kontribusi Etnis Tionghoa Pada Masa Pergerakan Nasional Untuk Menumbuhkan Sikap Toleransi Peserta Didik.” *HEURISTIK: Jurnal Pendidikan Sejarah* 4, no. 1 (28 Maret 2024): 1–15. doi:10.31258/hjps.4.1.1-15.
- Zanden, Jan Luiten van, dan Daan Marks. *Ekonomi Indonesia 1800-2010 : Antara Drama dan Keajaiban Pertumbuhan*. Diterjemahkan oleh Abdul Wahid. Jakarta: Kompas, 2010.